

«نقش توریسم در توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی»

محمد رضا ایروانی: عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر

چکیده

پدیده توریسم بزرگترین عامل جابجائی سالانه جمعیت جهان در تاریخ بشری است. هیچ حرکتی در هیچ برهه از تاریخ به عظمت حرکتی که توریسم بوجود آورده و یا می آورد نبوده است. این صنعت توانسته است، در تمام بخش‌های جهان چه در جوامع در حال رشد و یا جوامع صنعتی ریشه دوانده و آنان را به عنوان کشور تولید کننده توریست و یا کشور میزبان و یا هر دو در جهان امروز معرفی کند. بررسیها نشان می دهد که امروزه در جهان توریسم به عنوان یک صنعت که از لحاظ اقتصادی باعث افزایش درآمد سرانه هر کشور می شود شناخته شده است. کارشناسان بر این اعتقادند که اگر به مقوله "توریسم" در ایران به عنوان یک عامل مهم اقتصادی توجه شود درآمدهائی که از طریق "صنعت توریسم" می تواند بدست بیاید حتی بسیار بیشتر از درآمد نفت خواهد بود.

واژگان کلیدی: توریسم، توسعه، مهاجرت، فرهنگ وارداتی

تاریخچه توریسم در جهان

جهانگردی یا توریسم که در دنیای قدیم منحصر^۱ به موارد تجارت و زیارت و سفرهای قلندران و درویشان و جاسوسان و مسافرتها استثنائی ماجراجویان و طالبان علم بوده، امروزه یکی از فعالیت های مهم و موثر اقتصادی و یکی از برجسته ترین عوامل ارتباط اجتماعی و فرهنگی و در حد یک مسئله مهم و جهانی "قابل توجه و بررسی است"^۱.

اگر انواع زیارت، سیاحت، سفرهای جمعی (مهاجرت) را در نظر داشته باشیم و عصر جهانگردی یا توریسم را از جهت کوشش برای شناخت محیط زندگی یعنی فقط سیاحت در نظر آوریم، ناگزیر باید به دو دوران قائل شویم. دوره‌ای که هنوز علم و شناخت بشر در تمامی کره زمین پخش نشده بود در آن زمان تمدنهای مسیحی حاشیه مدیترانه، قدرتهای دریائی زمان و اسپانیا، پرتغال، ایتالیا با اعزام سردانی دریا نورد به سرزمین های دور، هم جهانگردی را بنیان نهادند و هم علم جغرافیا و مردم شناسی را ابتدا نهادند یا ابتدا کردند. ماژلان، کریستف کلمب و دیگر دریا نوردان و کاشفان جهان در این دوران بوجود آمدند^۲.

^۱- Peter- garry- 1970 International travel international trade Lexington M.A: DC Heath and Company P:8

^۲- abad 48

اما توریسم به معنی امروزی آن بی شک در قرن شانزدهم هم شکل گرفت. آن زمان بود که بعضی از لرد ها و ثروتمندان انگلیسی خود را برای سفرهایی که در آن زمان خطر ناک و نوعی ماجراجویی بود آماده کردند، و بعضی نیز فرزندان خود را به قصد سیاحت همراه ماموران سیاسی کردند.^۳

در تاریخ تمدن اروپا آمده است که همزمان با شروع رنسانس جوانان تحصیلکرده خانواده های انگلیسی ثروتمند سفر کرده به فرانسه، ایتالیا و اسپانیا بودند که با انتقال معلومات خود به پدرانشان امکان آن را ایجاد کردند که علوم جدید، سیاست مدنی، دفاع جنگ، سیستم مالیاتی و مهمتر از همه زبان بین المللی سیاست یعنی زبان فرانسه در انگلستان جاری گردد.^۴

در قرن هفدهم حادثه مهم دیگری از جزیره انگلستان آغاز شد و بزودی سراسر اروپا را گرفت "گراندتور" تشکیلاتی بود که در تمامی سال مشغول جمع آوری اطلاعات، در اختیار گرفتن هتلها، شناختن راههای دسترسی به نواحی دیدنی و ... و استخدام راهنمایان محلی یا تهیه جزوه های اطلاعاتی "در داخل انگلستان و سر انجام نام نویسی برای سفرهای مختلف بود.^۵

"گراند تور در قرن هیجدهم" خود نهادی مستقل بود و مانند یک موسسه نیمه دولتی بین المللی عمل می کرد.^۶

"در اواخر همین قرن انگلیسیها، سوئیس را به عنوان سرزمینی با کوهها و دشتهای زیبا و نقاط دیدنی فراوان کشف کردند".^۷

در سال ۱۸۰۳ فتح مصر توسط ناپلئون دنیای جدیدی را در مقابل جهانگردان گشود ثروتمندان سراسر جهان، با توصیف آن میل داشتند که به آن سوی دنیا روانه شوند. از این رهگذر یونان در حاشیه اروپا و مصر در حاشیه آسیا و آفریقا به عنوان دو نقطه اصلی جذب جهانگرد، هزاران تن را به خود جذب می کردند.^۸

موسیقیدانان، هنر پیشگان، نقاشان و شاعران از همین راه در صف نخست جهانگردان قرار گرفتند و تبادل فرهنگی عظیمی از اواخر قرن نوزدهم در جهان آغاز گردی. راهها کوتاهتر شده، سرعتها فزونی گرفته بود. از این دوران انحصار جهانگردی از دست لردها و ثروتمندان خارج شد.^۹

انگلیس برای شکل دادن به خدمات توریستی نخستین جزوه های راهنمایی را که در سال ۱۳۸۶ در لندن چاپ شد منتشر نمود و پس از آن کارد بدکر در سال ۱۸۳۹ دفتر چه راهنمایی برای مسافرت به بلژیک و هلند را به چاپ رساند. در همین زمان یک جریان قوی فرهنگی بین اقوام و ملل مختلف مبادله می شد، جریانی که با خود ادبیات قرن نوزدهم و بیستم را می ساخت.^{۱۰}

³- Norwell. Harrington- 1974 the legacy of Caribbean History and tourism annals of tourism Research 11 (4) P: 552

^۴- مجله صنعت حمل و نقل- سیر و سیاحت شماره ۶۳ سال ۱۳۶۶ (ص) ۱۰

⁵- Somerset 1989- Travel industry world year book, thebig picture, 1989 volume 33 New York child & waters Inc P.37

⁶- abed P.39

⁷- abed P.52

⁸- Jafar Jafari 1990 Research and scholar ship: the Basis of Tourism Education- Journal of tourism studies P.2

⁹- Fraces. Brown and Jafar Jafari: 1990 (for the coming) Tourism and culture tourism management volume 11 No.1

Bystranowski Julian P. 46

حادثه مهم دیگری که در صنعت توریسم جهانی اثر گذاشت ایجاد چک مسافرتی بود که اول بار آمریکائیان به آن دست زدند. از این زمان در اواخر قرن نوزدهم جانگردان امریکائی به اروپا سرازیر شدند. گرچه این هجوم با خود گسترش فرهنگ جهنگردی را در پی داشت ولی در حقیقت پوزش اصلی آمریکائیان به اروپا و سفرهای سیاحتی اروپائیان، به قصد مهاجرت به امریکا بعد از جنگ جهانی اول شروع شد.^{۱۰}

با بالا گرفتن رشد ارزش دلار پس از جنگ جهانی دوم نیز یک بار دیگر آمریکائیان با پولهای پر ارزش خود به اروپا جنگ زده و فقیر هجوم بردند و رفته رفته تبلیغات توریستی پدیدار شد. از آن پس اقیانوس اطلس پایگاه اصلی جهانگردان چه برای مردمان اروپا، آسیا، آفریقا که به امریکا می رفتند و چه امریکائینی که راهی سراسر جهان می شدند گردید.^{۱۱}

قرن بیستم را می توان قرن توریسم نامید چرا که در وهله اول حضور هواپیما های سریع و غول پیکر، به جریان جهانگردی سرعت بخشید و به دنبال آن بسیاری از کشور ها به منابع ارزی حاصل از جذب توریست دست یافتند. در این میان کشورهایی چون ایتالیا و یونان به جهت قدمت آثار باستانی خود توریست بیشتری جلب می کنند. ایتالیا به جهت وجود واتیکان و جلب سالی ۱/۵ میلیون زائر مسیحی نقش اول را دارا گردید.^{۱۲}

از سوی دیگر آرامش سوئیس که با فضای طبیعی زیبا همراه است حتی در سالهای شلوغ جنگ جهانی دوم نیز از این کشور بهشتی برای سیاحان بیشتر ثروتمند آفریده است.^{۱۳}

از اواسط قرن بیستم با گسترش صنعت هواپیمائی، نقاط دیگری در جهان نیز کوشیدند تا بر جاذبه های توریستی خود بیافزایند. از آن جمله کشوری چون کنیا در قلب افریقا با جذب سرمایه های خارجی، امکان پذیرائی سالانه از ۵۰۰ هزار نفر سیاح، که بیشتر شکارچی و علاقمند به طبیعت هستند را فراهم آورد که در پارکهای حفاظت شده آن دیار به شکار فیل و جانوران وحشی بزرگ مشغولند.^{۱۴}

در اواسط این قرن تغییر دیگری که در بافت جهانگردان ایجاد شده حضور ژاپنی ها بود که هر ساله به نقاط مختلف جهان هجوم می بردند. ژاپنی ها که پس از جنگ جهانی دوم به سرعت رشد و ترقی کردند هر سال ۱۳ میلیون جهانگرد به نقاط مختلف دنیا می فرستند و این در حالی است که خود نیز ۵ میلیون جهانگرد را از نقاط مختلف دنیا پذیرا می شوند.^{۱۵}

¹⁰ - abed P.46

¹¹ - Francois, lanfant, 1980 introduction tourism in the process fo internationalization international social science journal 32(1) P.14

¹² - John. Jakle. 1986 the tourist. Travel in Twentieth- Century north

¹³ - Abed P.82

¹⁴ - Jules- Rosette- Bennnta- 1984 the massages of tourist Art- an African semlotic in comparative perspective New York- Plenum press P:31

¹⁵ - Jafar- Jafari- 1989 asociocultural study of tourism as a factor of change- university of Wisconsin- stout- P. 469

به نظر دست اندر کاران امور جهانگردی، پایان قرن حاضر شاهد انقلاب جهانگردی خواهد بود، انقلابی که چون موجی عظیم کره خاکی را در نوردیده و ثمرات فراوانی را نصیب کشورهای خواهد کرد که بر این موج سوار شده به پیش می رانند.^{۱۶}

آنتونیوساونیاک دبیر کل سازمان جهانی جهانگردی در سال ۱۹۸۹ اعلام کرد:

"جهانگردی در پایان قرن حاضر به صنعت صادراتی شماره یک جهان بدل خواهد شد.^{۱۷} هم اکنون صنعت نفت به عنوان مهمترین صنعت صادراتی جهان محسوب می شود و جهانگردی با شتابی کم نظیر در مسیری ره می سپرد که بزودی در رده بندی صنایع صادراتی جای صنعت نفت را به خود اختصاص خواهد داد.

رشد خیره کننده جهانگردی به هر دلیل که باشد، سرمایه عظیمی در اقتصاد جهانی به جریان خواهد انداخت و کشورهای مختلف جهان در رقابتی سخت و توان فرسا می کوشد تا بیشترین سهم را از سرمایه یاد شده از آن خود کنند و گوی سبقت را از دیگران برابند.^{۱۸}

بدون تردید سرمایه ای که از توریسم بدست می آید، می توان در توسعه ملی کشورها نقشی گاه تعیین کننده ایفاء کند، جا دارد تا با نگاهی به تحول کمی جهانگردی جهان طی ده سال گذشته، مسئله عینی تر پی گیری شود. در سال ۱۹۵۰ کل جهانگردان سراسر گیتی رقمی برابر ۲۵۲۸۲۰۰۰ نفر تخمین زده شده است، حال آنکه این رقم برای سال ۱۹۸۹ برابر با ۴۰۳۵۷۸۰۰۰ نفر یعنی نزدیک به ۱۶ برابر بوده است. در آمدهای جهانگردی نیز با شتابی مشابه رو به فزونی نهاده است.^{۱۹}

در سال ۱۹۵۰ در آمدهای جهانگردی در سراسر جهان برابر دو میلیارد و صد میلیون دلار بوده است که در سال ۱۹۸۹ به ۲۰۸ میلیارد و هفتصد میلیون دلار بالغ شده است در سال ۱۹۸۹ ایالاتمتحده آمریکا حدود ۳۴ میلیارد دلار، فرانسه و اسپانیا هر یک بیش از ۱۶ میلیارد دلار از راه جهانگردی در آمد داشته اند. بندر هنگ کنگ در ۹ ماهه اول سال ۱۹۸۹ نزدیک به ۳/۵ میلیارد دلار از محل صنعت توریسم یا جهانگردی به کف آورده است.^{۲۰}

موسسه آینده نگری و بر آورد اقتصاد سنجی وارتون تخمین زده است که در بین شاغلین سراسر جهان از هر ۱۶ نفر یک نفر در بخش جهانگردی به نحوی مشغول است. گزارش وارتون تاکید می کند: "سفر و جهانگردی از نظر اشتغال بزرگترین صنعت جهان است". گزارش مورد بحث مدعی این شده است که حکومت ها از راه مالیات بر جهانگردی و سفر، ۱۶۶ میلیارد دلار ثروتمند تر شده اند. قابل ذکر آنکه در دهه ۹۰ رشد در کل سفرهای جهانگردی نزدیک ۴۰ درصد پیش بینی شده است. و این جوهر آن چیزی است که انقلاب جهانگردی نام گرفته است.^{۲۱}

¹⁶ - W to- annual Annual yearbook of torism statistics Madrid- world tourism organization 1991 General Assembly Rables: W to newe P: 4-5

¹⁷ - Abed P: 8

¹⁸ - Williams, Peter 1991 tourism technology and the Enviroment Annals of Tourism research 18 (2) P. 335

¹⁹ - Erik- Cohen 1979 sociology of tourism special Issue Annals of tourism Research 6 (1 and e) P: 7

²⁰ - Dean mac Cannel 1989 somiotics of tourism. Special Issue: Annals of tourism Research 16 P. 18

²¹ - Wto. Annual Annual year book of tourism statistics Madrid world tourism organization 1991 General Assembly Round Rables P: 15

با توجه به داده های آماری صنعت توریسم در سال ۲۰۰۰ مقام بزرگترین صنعت دنیا را کسب خواهد کرد که هیچ حرکتی برهه از تاریخ به عظمت حرکتی که توریسم بوجود آورده و می آورد، نبوده و نخواهد بود.^{۲۲}

آمار و اطلاعات پیوست آخرین داده های رسمی است که از طریق وزارت محترم ارشاد اسلامی و سازمان جهانی جهانگردی کسب گردیده است.^{۲۳}

تمید است همواره مورد توجه محققین و دانش پژوهان در زمینه صنعت توریسم باشد.

سابقه توریسم یا جهانگردی در ایران

فلات ایران از قدیمیترین کانونهای تمدن عصر باستان در آسیا بشمار می آید و بدین جهت از نظر باستان شناسی مقام والاتی دارد. تاریخ اسکان در فلات ایران از دوره نوسنگی تا مهاجرت اقوام آریائی چندان روشن نیست، اما شواهد روشنی در دست است که اینجا از دیر باز مسکون بوده است.^{۲۴}

کشور ایران با بهره گیری از سوابق تاریخی و فرهنگی و ویژگیهای طبیعی و معیشتی خود توان جهانگردی قابل توجهی را داراست، آثار تاریخی بازمانده از دوره های استقرار انسان در فلات ایران به موازات چشم اندزهای طبیعی متنوع ساحلی، کوخستانی، بیابانی و کوهی در آمیزش و ترکیبی هماهنگ با بناهای تاریخی و میراثهای مذهبی فرهنگی متنوع مجموعه ای از انگیزه های گوناگون را برای دیدار از ایران فراهم می سازد.^{۲۵}

کشور ایران بواسطه تمدن و تاریخ درخشانی که داشته و نیز به سبب آب و هوای مطبوع و متنوع خود همواره محس کنجکاوای مردم جهان را برای دیدار از این سرزمین کهن برانگیخته است و از زمان باستان تا کنون سیاحان به این کشور مسافرت می نموده اند.^{۲۶}

سیاحان و جهانگردان که از ایران دیدن می کردند اغلب سفرنامه های پر ارزش از خود باقی می گذارند، سفرنامه هائی که سیاحان خارجی در مورد کشوری چون ایران می نویسند، در حقیقت به منزله آئینه تمام نمائی از صحنه های مختلف زندگی اجتماعی آن کشور است.^{۲۷}

پاره ای از سیاحان که از ایران دیدن کرده اند، هر دوت - گزنفون و دیگر سیاحان که نوشته های نیز از خود بجای گذاشته اند. در قرن ۱۳ مارکوپولو مسافرت تاریخی خود را به این سرزمین آغاز کرد و او یکس در قرن ۱۴ و جوزاتا بار در قرن ۱۵ به ایران سفر کردند که سیاحتنامه هائی که از هر کدام از این جهانگردان باقی مانده است بسیار جالب و در خور توجه است.^{۲۸}

^{۲۲}- Jafar- Jafar, Asociocultural study of torism as a factor of change university of Wisconsin. Stour- P.489

^{۲۳}- مراجعه به صفحات (۱۳۳-۱۱۵)

^{۲۴}- راهنمای سیاحتی ایران، انتشار دفتر ایران گردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، صفحه ۹

^{۲۵}- راهنمای سیاحتی ایران، انتشار دفتر ایران گردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، صفحه ۲۴

^{۲۶}- پایان نامه، جغرافیای توریستی اصفهان - حسین معتمدی - دانشکده ادبیات - گروه جغرافیا - (ص) ۴

^{۲۷}- پایان نامه، نظریات سیاحان و جغرافیدانان درباره ایران از ادوار قدیم تا امروز - خردادماه ۱۳۴۹ - شکوه السادات سیدین - کتابخانه مرکزی اصفهان - ص ۱

^{۲۸}- پایان نامه، جغرافیای توریستی اصفهان - حسین معتمدی - دانشکده ادبیات - گروه جغرافیا - ص ۲۹

شکسپیر، در پرده دوم از کمدی اشتباهات از قول شخصیت اصلی نمایش خود می گوید: "من اهنگ سفر به ایران را دارم، برای سفرم کلیدر (سکه پول هلند) لازم است این تصویر نشان دهنده شوق است که در قرنهای دور در سرزمینهای مسیحی نشین بویژه در اروپا برای سفر به ایران وجود داشت".^{۲۹}

اما ایرانیان خود، به جز سفرهای تجارتي، زیارتیبه اطراف قاره آسیا، در ابتدا شوق چندانی به سفر و جهانگردی نداشتند. کسانی چون ابن بطوطه نادرند که هم به اطراف جهان روزگار خود سفر کردند، و هم سفر نامه هائی نوشتند.^{۳۰}

گر چه شاعرانی چون سعدی، ناصر خسرو از سفرهای خود یادگارهایی به عنوان شاهکارهای ادبی بجا نهاده اند ولی در حقیقت می توان گفت که سفرهای امروزی از دوران سلطنت ناصرالدین شاه آغاز شد.

پیش از آن، معدود کسانیکه قصد سیر و سیاحت داشتند. معمولاً با قافله های تجارتي همراه می شدند، و سفری که قطعاً با خطرات بسیار همراه بود را آغاز می کردند. بطوریکه بعد از قتل ناصر الدین شاه و آغاز نهضت مشروطیت، گروهی در حدود ۲۰ تن جوان تحصیلکرده فرنگ و معمولاً فراماسون بودند که در هیات مشروطه خواه نهضت را به راه تقلید از قواعد انقلاب کبیر فرانسه کشاندند و پس از پیروزی نهضت نیز همین گروه در هیات وزیر و وکیل کوشیدند، قوانین دموکراسیهای فرنگستان را حاکم کنند و تا اندازه ای هم موفق شدند.^{۳۱}

اوج سیر و سیاحت و میل به جهانگردی در دوران مشروطیت صورت گرفت. در های فرنگستان به روی ایرانیان باز شد و با حاکم شدن کسانیکه از آبخور فرهنگ فرنگستان سیراب شده بودند امکان سفر فرنگیان به ایران نیز بیشتر شد.^{۳۲}

در دوران رضا شاه، با اعزام دانشجویان ایرانی به فرنگستان و گسترده شدن ارتباطات سیاسی و تجاری، ایجاد هتل هائی به سبک اروپائی در نقاط مختلف کشور ایران رفت که یکی از نقاط جذب جهانگردی شود.^{۳۳}

تا زمان نهضت ملی کردن نفت و پس از کودتا و با دگرگون شدن تمام مسائل، قرار گرفتن ایران در حلقه یاران امریکا مستلزم گسترش ارتباطات فرهنگی بود.

پس درها باز شد سرمایه گذاری برای ایجاد هتل های زنجیره ای هیلتون، شرایتون، هایت و ... تسهیلو تشویق شد. دولت با تاسیس نهادی به عنوان جلب سیاحان کوشید تا از راه جلب جهانگرد یا توریسم نیز در آمدی کسب کند.^{۳۴}

بنابر این کشور ایران از قدیم الایام همواره مورد توجه سیاحان جهان و شناختن تمدن باستانی و فرهنگ کهن این سرزمین محل علاقه دیرین آنها بود. جهانگردانی که طی سالیان متمادی به ایران آمده اند بشدت تحت تاثیر اخلاق و خصوصیات مردم ایران واقع شدند.^{۳۵}

^{۲۹} - صنعت حمل و نقل، گزارش اصلی، جهانگردی ایران متروک از هر دو سو - شماره ۶۳ - دی ماه ۱۳۶۶ ص ۱۱

^{۳۰} - همان منبع ص ۱۰۷

^{۳۱} - مجله سیاسی، اقتصادی - نگاهی به پیشینه سیر و سیاحت در جهان شماره ۱۰۲، بهمن ماه ۱۳۶۵، ص ۱۲

^{۳۲} - مجله سیاسی، اقتصادی - نگاهی به پیشینه سیر و سیاحت در جهان شماره ۱۰۲، بهمن ماه ۱۳۶۵، ص ۱۸

^{۳۳} - راهنمای سیاحتی ایران - انتشار دفتر ایرانگردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - ص ۳۲

^{۳۴} - صنعت حمل و نقل - گزارش اصلی - جهانگردی ایران متروک از هر دو سر شماره، ۶۳، دی ماه ۱۳۶۶. ص ۱۰۷

سازمان جهانی جهانگردی (WTO) در یک نگاه

این سازمان در سال ۱۹۲۵ به کوشش "سازمان جهانگردی هلند" تحت عنوان اتحادیه بین المللی سازمانهای رسمی مسافرتی (IUOTO^{۳۷}) کار خود را آغاز کرد. در سال ۱۹۷۵ به عنوان سازمانی بین المللی و عامل اصلی سازمان ملل متحد در زمینه جهانگردی بنام سازمان جهانی جهانگردی (WTO) کار خود را ادامه داد. مقرر دائمی سازمان در شهر ما درید است^{۳۸}.

سازمان جهانی جهانگردی تنها سازمانی است که فعالیت های آن تمام جنبه های جهانگردی در سطح جهانی را در بر می گیرد و اهداف آن عبارت است از گسترش و توسعه جهانگردی با در نظر گرفتن کمک به توسعه اقتصادی، تفاهم بین المللی، احترام جهانی بدون هیچ گونه تمایز نژاد، جنسیت، زبان، مذهب.

مروری کوتاه بر جهانگردی در ایران زمین ۳۹

تا حدود هفتاد سال قبل دو یا سه محل به نام هتل در شهرتهران وجود داشت که از آن جمله هتل مدرن در خیابان فردوسی، گراند هتل و چند کلپ در لاله زار می توان نام برد از آن زمان به بعد برای نخستین بار در ایران اداره ای بنام "اداره امور جهانگردی" Tourism affairs office در وزارت کشور تشکیل شد، که فعالیت های گوناگونی در زمینه جهانگردی و ایجاد نهیلات مربوط به این امر مهم را انجام می داد.

در سال ۱۳۲۰ ه. ش "شورای عالی عالی جهانگردی" Supreme Tourism Council "بجای اداره امور جهانگردی تاسیس شد که این تشکیلات ۲۲ سال دوام یافت و در فروردین ۱۳۴۲ ه. ش تصویب نامه تاسیس سازمان جاب سیاحان به امضاء هیات وزیران رسید و سازمان مزبور از همان تاریخ رسماً شروع به کار کرد.

آخرین تغییری که در تشکیلات جهانگردی در رژیم پیشین صورت گرفت ادغام سازمان جلب سیاحان در وزارت اطلاعات بود که در سال ۱۳۵۳ ه. ش به انجام رسید و بر ان اساس وزارت اطلاعات جهانگردی کشور را کنترل خود گرفت. با پیروزی انقلاب اسلامی و دگرگون شدن چهار چوب اداری کشور، ابتدا وزارت ارشاد ملی سپس وزارت ارشاد اسلامی و در اخین تغییرات "وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی" The Ministry of Culfur&Islamic Guidance متولی مدیریت توریسم کشور شد که این مسئولیت از طریق معاونت سیاحتی و زیارتی این وزارتخانه اعمال می شود. در سال ۱۳۵۹ دفتر ایرانگردی و جهانگردی وابسته به معاونت سیاحتی و زیارتی به منظور برنامه ریزی توریسم، آموزش دست اندر کاران توریسم، درجه بندی، نظارت و نرخ گذاری، تاسیسات توریستی برقراری ارتباط بین المللی با نهاد ها و ارگانهای جهانگردی خارجی و شرکت در سمینارها، نمایشگاهها، و مجامع بین المللی جهانگردی تاسیس شد که در حال حاضر با گسترش سطح فعالیتهای جهانگردی کشور توجه عمیق به این صنعت عظیم تشکیلات معاونت سیاحتی و زیارتی شامل ۵ واحد ذیل است.

^{۳۵} - پرویز، ورجاوند- ایرانی، سیر و سیاحت، چاپ تهران سال ۱۳۵۱. ص ۸۵

^{۳۶} - World tourism Organization

^{۳۷} - International Union of offal Tra vel Organization

^{۳۸} - وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی- معاونت سیاحتی و زیارتی- مرکز تحقیقات و مطالعات ایرانگردی و جهانگردی- اردیبهشتمه ۱۳۷۰- ص ۲

^{۳۹} - همان منبع ص ۴

۱- اداره کل نظارت بر خدمات سیاحتی

۲- مرکز تحقیقات و مطالعات ایرانگردی و جهانگردی

۳- مرکز آموزش خدمات جهانگردی

۴- دفتر برنامه ریزی و امور فنی

۵- مرکز امور فرهنگی ایرانیان خارج از کشور^{۴۰}

در آبان ماه ۱۳۵۸ طبق مصوبه شورای انقلاب چهار شرکت بجا مانده از قبل با عناوین شرکت سهامی تاسیسات جهانگردی، شرکت سهامی گشتهای ایران، شرکت سهامی مرکز خانه های ایران و شرکت سهامی مراکز جهانگردی برای ورزشهای زمستانی در یکدیگر ادغام شده و تحت عنوان "سازمان مراکز ایرانگردی" اداره و بهره برداری از ۱۴۴ واحد پذیرائی موجود را به عهده گرفت.

با پایان یافتن جنگ تحمیلی و آرامش نسبی منطقه، دولت جمهوری اسلامی با فراهم آوردن شرایط مناسب تلاش بی وقفه ای را جهت راه اندازی و رشد و گسترش توریسم کشور معمول داشته است. در این راستا معاونت سیاحتی و زیارتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان مرجع مدیریت توریسم کشور، با تمامی توان خود سعی کرده است تا توریسم ایران جایگاه واقعی خود را جهت پر جنب و جوش امروز پیدا کند.

تصویب طرح قانونی توسعه جهانگردی توسعه جهانگردی و ایرانگردی در مجلس شورای اسلامی گام بلندی در جهت رشد و توسعه صنعت توریسم کشور است.

در لایحه برنامه پنج ساله توسعه اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۱-۱۳۶۸ سیاحتیهای کلی بخش جهانگردی در نظر گرفته شده است.

۴- اجرای برنامه های فرهنگی و هنری برای ایرانیان خارج از کشور، از چهار مورد در سال پایه به ۲۱ مورد در سال پایانی برنامه افزایش خواهد یافت.

۵- چاپ کارت پستال، تهیه و توزیع نوار صوتی، کتاب، مجله، بروشور و تقویم از ۳۵۵۰۰۰ نسخه در سال پایه به ۱۵۲۶۵۰۰۰ نسخه در سال هدف خواهد رسید.

استراتژی جمهوری اسلامی ایران در قبال صنعت جهانگردی یا توریسم:

۱- اولویت دادن به اصل خود کفائی در صنعت جهانگردی از طریق تشویق، ترغیب و اتخاذ تسهیلات لازم برای بخش خصوصی جهت سرمایه گذاری در این زمینه:

۲- گسترش مبادلات و همکاریهای بین المللی و تقویت همبستگی میان مسلمانان جهان به منظور زمینه سازی برای صدور انقلاب و توسعه تفاهم بین المللی و انتقال نکات مثبت و سازنده سایر فرهنگها به مردم.

۳- استفاده از هنرهای سنتی و صنایع داخلی هنگام بنای تاسیسات و واحدهای اقامتی به منظور جلوگیری از ورود مظاهر فرهنگ غیر ایرانی.

^{۴۰} - معاونت سیاحتی و زیارتی - مرکز مطالعات ایرانگردی و جهانگردی سال ۱۳۷۰ - ص ۸

توریسم به عنوان یک صنعت در کشور جمهوری اسلامی ایران:

بررسیها نشان می دهد که امروزه در جهان توریسم به عنوان یک صنعت که از لحاظ اقتصادی باعث افزایش درآمد سرانه هر کشور می شود شناخته شده است. کارشناسان بر این اعتقادند که اگر به مقوله "توریسم" در ایران به عنوان یک عامل مهم اقتصادی توجه شود درآمدهائی که از طریق "صنعت توریسم" می تواند بدست بیاید حتی بسیار بیشتر از درآمد نفت خواهد بود.

کشور ما از لحاظ جاذبه های توریستی یکی از ۱۰ کشور بزرگ جهان محسوب می شود. مملکت ما دارای یک میلیون و ۶۴۸ هزار کیلومتر مربع مساحت است با آب و هوای متنوع و گوناگون. ما از تاریخ و فرهنگی بسیار کهن برخوردار هستیم و هر نقطه از این کشور دارای جاذبه های توریستی بسیار است.^{۴۱}

با کمی صرف وقت، برنامه ریزی و در نظر گرفتن امکانات و با روشن ساختن مسائل فرهنگی اعتقادی ما برای جهانگردی، می توان درآمدهای ارزی بسیاری را همه ساله از این صنعت "توریسم" بدست آورد.

"در سال جاری میلادی در آمد بیش از ۱۰ کشور جهان از توریسم از مرز ۱۰ میلیارد دلار گذشته است. بطوری که کشور فرانسه ۳۵ میلیارد دلار از طریق توریسم در سال جاری میلادی در آمد داشته است. همین طور اسپانیا ۳۰ میلیارد دلار از این طریق در آمد بدست آورده است و ایتالیا و انگلستان به ترتیب ۲۵ میلیارد دلار و ۲۰ میلیارد دلار در این مورد کسب کرده اند.

این در حالی است که هیچ کدام از این کشورها میراث های مذهبی، تاریخی، فرهنگی کشور ما را ندارند و اساساً از این لحاظ با مملکت ما قابل مقایسه نیستند.

نقش اقتصادی صنعت توریسم در جهان و کشور جمهوری اسلامی ایران:

صنعت توریسم از صنایع رشد یابنده ای است که در سالهای اخیر به سرعت گسترش یافته و در ردیف صنایع همه جا گیر در آمده است. بر طبق گزارشهای سازمان جهانیجهانگردی. در سال ۱۹۸۵، ۳۲۲ میلیون نفر و در سال ۱۹۸۶، ۳۳۱ میلیون نفر و در سال ۱۹۸۷، ۳۵۷ میلیون نفر و در سال ۱۹۸۸، ۳۸۲ میلیون نفر در سال ۱۹۸۹*، ۴۱۶ میلیون نفر و در سال ۱۹۹۰، در حدود ۴۴۴ میلیون نفر و بالاخره در سال ۱۹۹۲ تعداد سفرهای توریستی در جهان بالغ بر ۴۷۵ میلیون مورد بوده که درآمدهای ناشی از آن در سال ۱۹۹۲، ۲۷۹ میلیارد دلار ارزیابی شده است.^{۴۲}

برای بسیاری از کشورها، بویژه کشورهای توسعه یافته، بخش توریسم یکی از بخش های بسیار مهم اقتصادی می باشد، حتی از دیدگاه اشتغال یا افرینش کار، صنعت توریسم بلافاصله پس از صنایع سنگین قرار دارد.

صنعت توریسم در بسیاری از کشورهای جهان از منابع مهم ارزی می باشد. کشورهای آمریکا، اسپانیا و فرانسه بخش مهمی از درآمد ملی خود را از صنعت توریسم بدست می آورند.

۴۱- کتاب آمار جهانگردی (WTO) ۱۹۹۲ بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی سال ۱۳۷۱ ص ۴۸

۴۲- کتاب جهانگردی (WTO) ۱۹۹۲ بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی - سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی سال ۱۳۷۱ ص ۴۴

آثار اقتصادی بهبود و گسترش صنعت توریسم

الف: جلوگیری از خروج ارز از کشور

ب: کاهش ارز از خارج

پ: افزایش نرخ اشتغال

ت: افزایش صادرات پنهان

ج: صنعت توریسم به عنوان در آمد ملی

چ: صنعت توریسم به عنوان در آمد دولت

الف: جلوگیری از خروج ارز از کشور:

"کارشناسان اقتصادی" "صنعت توریسم" را به عنوان یک پدیده اقتصادی تلقی می کنند و معتقدند که توریسم، اساساً یک پدیده اقتصادی است، تحت تاثیر متغیرهای اقتصاد است و هر حرکت و هر تغییر که در اقتصاد پیدا شود مستقیماً روی توریسم اثر دارد. رشد اقتصاد موجب رشد توریسم است و افول اقتصاد به افول توریسم می انجامد^{۴۳}.
کارشناسان اقتصادی می گویند یکی از عوامل اقتصادی عدم توجه به مساله گسترش صنعت جهانگردی اتکاء به درآمد نفت است که به نظر اقتصاد دانان چنین برنامه و حرکتی برای آینده جامعه و کشور ما بسیار فاجعه انگیز است^{۴۴}.

اتکاء به در آمد نفت در واقع به تاراج گذاردن سرمایه های ملی حال و آیندگان است و استکبار جهانی نیز با درک این ابزار آن را به عنوان اهرام فشار مستقیم بر کشور مامورد سوء استفاده قرار داده است.
متخصصین اقتصادی معتقدند که با برنامه ریزی اصولی، اهداف گذاری صحیح، با سازماندهی فراگیر و با توسعه و تجهیز و بسیج امکانات و منابع و هدایت و راهبری اصولی و توانمند، می توان در آمد حاصل از صنعت توریسم را جایگزین صنعت نفت کرد^{۴۵}.

صنعت توریسم معمولاً سرمایه گذاری خاص خود را دارا می باشد. بخاطر این که قدرت تولید توریسم زیاد بوده و در مقابل مصرف توریسم برنامه ریزی نمود تا بتوان از آن بهره اقتصادی برد، اگر کشوری نتواند در این زمینه برنامه ریزی کند شانس خود را از دست داده و ضرر کرده است^{۴۶}.

پس بنا براین این صنعت توریسم بر خلاف صنایع دیگر که سرمایه گذاری ها یکی دو سال بعد پاسخ می دهد، خیلی زود به سرمایه گذاری جواب می دهد و در اکثر موارد توریسم به این نوع سرمایه گذاری ها پاسخ مثبت می دهد. توریسم در اکثر کشورها سود آوری دارد سود آوری توریسم از تمام صنایع حتی صنعت نفت نیز بیشتر است^{۴۷}.

^{۴۳} - ویرنامه ایرانگردی و جهانگردی توسعه، بیست و هفتم مهرماه ۱۳۷۲ شماره ۳، ص ۷

^{۴۴} - ویرنامه ایرانگردی و جهانگردی توسعه، بیست و هفتم مهرماه ۱۳۷۲ شماره ۳، ص ۷

^{۴۵} - ویرنامه ایرانگردی و جهانگردی توسعه، بیست و هفتم مهرماه ۱۳۷۲ شماره ۳، ص ۹

^{۴۶} - Apter, Howard- Counting the (social) Cost of Tourism-art- (24-30)

^{۴۷} - Jafari- Jafar a sociocultural study of tourism as a factor of change page 43

اگر ما بخواهیم به مقایسه توریسم و در آمد حاصل از فروش نفت پردازیم.^{۴۸} در آمد ارزی که یک توریست در سفر خود به ایران می آورد متناسب با ۶۰-۷۰ بشکه نفت است.

البته این در حالی است که برنامه ریزی اساسی و زیر بنائی برای گسترش امر توریسم و جهانگردی در ایران صورت گرفته باشد و اگر ما قادر باشیم که سالانه ۱۲ میلیون نفر جهانگرد را به ایران جذب کنیم در واقع می توانیم از هر کدام از این جهانگردان به اندازه ۱۷۰ بشکه نفت در آمد ارزی بدست بیاوریم.^{۴۸}

ب: کشش ارز از خارج:

سالهاست که اکثر ملل به اهمیت ارتباطات مستقیم انسانی واقف بوده و با برنامه ریزیهای دقیق و همه جانبه صنعت توریسم را در کشور خود پس نهاده و همچنان به رشد و توسعه آن می پردازند.

"به عنوان مثال ترکیه با تبلیغات وسیع خود هر ساله میلیونها سیاح را به داخل کشور سرازیر می کند یا فرانسه که در مرکز جریان توریستی بین المللی قرار دارد، هر ساله بیش از ۵۰ میلیون توریست را پذیرا است. در آمد توریستی این کشور بیش از ۹ درصد محصول ناخالصی داخلی را تشکیل می دهد. یا ایتالیا در سال ۱۹۹۰ با جذب ۴۷ میلیون توریست در آمدی معادل ۹ میلیارد دلار داشته است."^{۴۹}

با این تفصیل و با توجه به توطئه های روز افزون بین المللی شرق و غرب در جهت ضربه زدن به ارزش واقعی نفت (این صادرات اصلی و مهمترین منبع در آمد ارزی کشورهای جهان سوم) بخصوص کشور جمهوری اسلامی ایران لازم است این گونه کشورها سیاستهای جدید اقتصادی و جریان صادرات تک محصولی را تعدیل کرده و در همه زمینه ها برای کسب در آمد ارز بیشتر فعالیت نمایند. "کشورهای در حال رشد ناگزیر نیستند برای بدست آوردن ارز خارجی، بر چاههای نفت و دیگر کانسارهای خود چوب حراج بزنند. اگر برای آنان امکان پذیر نیست که با فروری و صدور کالاهای صنعتی و کشاورزی ارز مورد نیاز خود را بدست آورند، خوشبختانه راه سومی پیش روی آنها قرار دارد و آن روی آوردن به صنعت توریسم است."^{۵۰} از این رو باید کشور جمهوری اسلامی با برخورداری از پیشینه فرهنگی و تاریخی دیرین خود و یا دارا بودن تمدنی بش کهن به صنعت توریسم بها داده و در احیاء آن کوشا باشد تا بتواند بصورت یکی از قطب های توریستی جهان در آید. بررسیها نشان می دهد هر قدر که تعداد جهانگردان افزایش یابد به همان میزان در آمد ارزی کشور نیز بیشتر شده است.

پ: افزایش نرخ اشتغال:

یکی از تاثیرات مثبت و قابل توجه جهانگردی و صنعت توریسم ایجاد اشتغال مثبت و مفید است. و به گفته یک کارشناس "جهانگردی" دارای خاصیت ویژه ای است که می توان آن را به منزله نیروی محرکه توسعه اقتصادی هر کشور محسوب کرد.^{۵۱}

^{۴۸} - اخبار توریستی - سیر و سیاحت، دوشنبه ۲۶ مهرماه شماره ۵۴، ص ۸

^{۴۹} - ویژه نامه ایرانگردی و جهانگردی توسعه، بیست و هفتم مهرماه ۱۳۷۲ شماره ۳، ص ۱۰

^{۵۰} - نشریه دانشکده علوم اداری و اقتصاد - اهمیت حمل و نقل از دیدگاه توریسم - عبدالحسین ساسان، ص ۵۹

^{۵۱} - Jafar- Jafari- role of tourism or socio-economic- transformation of Developing new York-Harper and Row P90

گفتنی است که هیچ کشوری نیست که فاقد مواد اولیه برای توسعه جهانگردی باشد اما در این میان کشور ما از ویژگیهای کاملاً بارزی برخوردار است. شاید لازم به گفتن است نباشد که بیشتر کشورهای جهان سوم از لحاظ درآمدهای ارزی دچار کمبود و کسری زیادی هستند که جهانگردی به دو طریق می تواند این کمبود های آنان را جبران کند. به گفته یک کارشناس:

۱- تامین ارز از طریق پولهای که هنگام اقامت جهانگردی صرف هزینه های مختلف می شود.

۲- باز پرداخت هایی که برای عزیمت از یک کشور به کشور دیگر به عمل می آورند. دو راه مستقیم و غیر مستقیم برای کسب درآمدهای ارزی بیشتر از طریق صنعت توریسم است.^{۵۲}

"در این زمینه یکی از متخصصین پژوهشهایی انجام داده به این نتیجه رسیده است با آنکه سرمایه گذاری در هتلداری نوعی سرمایه گذاری تخصصی به شمار می رود با این حال "توریسم" فرآیندی است که سایر بخشهای اقتصادی کشور را فعال می کند.^{۵۳}

به عنوان مثال توسعه جهانگردی سبب گسترش و توسعه جاده ها، فرودگاهها؛ امکانات بندری و ... شده و علاوه بر آن زمینه گسترش حمل و نقل و صنایع مربوط به آنرا فراهم می آورد.

ایجاد فرصت های اشتغال به برکت "جهانگردی" به گونه ای قابل تعیین است که باید بگوئیم ایجاد هتلها و مراکز ایرانگردی و جهانگردی جدید سبب جذب کارکنان خدماتی شده و از آن گذشته در بهبود کیفیت فرآورده های کشاورزی و غذایی، صنایع دستی و همچنین بخشهای دیگر می تواند نقش بسیار ارزنده ای داشته باشد. بقول یک کارشناس یکی از صنایع بسیار اشتغال زا و مفید در کشور ما "صنایع دستی" است.

با توجه به گرایش و علاقه ای که توریستها و سیاحان خارجی به صنایع دستی ایران دارند این صنایع با فعالیت هر چه بیشتر صنعتگران مربوطه می توانند احیاء شوند و بازارهای مناسبی برای فروش محصولات آنها بوجود آید.

بطور کلی آنگونه که کارشناسان اقتصاد می گویند "یکی از آثار مهم و مفید پیشرفت جهانگردی در کشورهای نظیر کشور ما؛ ایجاد فعالیت کار و استفاده از نیروی انسانی نیمه متخصص است." جهانگردی به صورت یک بخش اقتصادی فعال می تواند از عامل کار بیشتر از سایر عوامل تولید استفاده کند و موجب بالا بردن سطح اشتغال را فراهم کند.^{۵۴}

جهانگردی از دید اقتصاد دانان یکی از سریعترین راههای بازگشت سرمایه است. و بالاترین ضرایب انباشته سرمایه را دارد. زیرا سرمایه جهانگردی از طریق ارز خارجی وارد کشور می شود. با توجه به این مساله گفته می شود که جهانگردی دارای دو ضریب افزایش سرمایه است.^{۵۵}

۱- ضریب فزآینده صنعت

۲- ضریب فزآینده اشتغال

⁵²- Abed P. 32

⁵³- Foster- george. 1962. Traditional cultures and the Unpuct of Technological cahbe countries masters theris-corneli university P. 48

⁵⁴- Redfoot, Donald, 1984 Touristic authenticity touristic anyst and modern reality quantitative sociology 7 P. 291

⁵⁵- مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، مقدمه ای بر برنامه ریزی جهانگردی، نوشته پیروز پوریا ص ۷۰

بدین معنی که میزان اشتغال زائی جهانگردی بالاست و پیش بینی می شود تا سال ۲۰۰۰ از هر پنج نفر یک نفر در صنعت جهانگردی اشتغال داشته باشد.^{۵۶}

"دبیر کل سازمان جهانگردی WTO معتقد است تا پایان قرن بیستم صنعت جهانگردی به صنعت شماره یک جهان تبدیل خواهد شد."^{۵۷}

ت: افزایش صادرات پنهان یا نامرئی:

خرید کالاها و خدمات بوسیله توریستهای خارجی صادرات پنهان یا نامرئی نام دارد. توریستهای خارجی، همچنین میهن وندان هر کشور، پرداختهایی برای مهمانسرا، مهمانکده، خوراکی و حمل و نقل انجام می دهند و از این گذشته کالاهایی به عنوان سوغات و ارمغان سفر خریداری می کنند. این گونه پرداختها که با ارزی که به پول رایج هر کشور تبدیل شده انجام می گیرد، تأثیرات زیادی بر اقتصاد کشورهای توریستی دارد.

کارشناسان اقتصادی می گویند: "جهانگردی" صادرات نامرئی خدمات و محصولات است زیرا جهانگردی موجب بازده مضاعف در اقتصاد کشور می شود.^{۵۸}

در امر جهانگردی بازده اقتصاد که ناشی از تراز پرداخت های جهانگردی است مانند جریان کالاهای صادراتی دیگر معلوم و مشهود نیست و بهمین دلیل جهانگردی را صادرات نامرئی خدمات و محصولات دانسته اند.

در حال حاضر در نظام اقتصادی کشور به مساله کسب در آمد از طریق صادرات غیر نفتی توجه زیادی صورت می گیرد و در این میان جهانگردی به عنوان صادرات نامرئی می تواند از طریق برنامه ریزیهای اصولی مد نظر باشد.

بر اساس پژوهشهای محقق دیگر (پرویز دیبائی) هزینه هائی که معمولاً توسط یک جهانگرد خارجی انجام می گیرد عبارتند از: هزینه غذا، هزینه تفریحات، هزینه حمل اقامت، هزینه حمل و نقل داخلی، هزینه گشتها و تورهای خارجی، هزینه پست و تلگراف و در کنار آن خرید کالاهای بومی. مسلماً این هزینه ها را جهانگرد با ارزی که همراه آورده است، انجام می دهد.

این کار شبیه آن است که ما محصولات و کالاهایمان را به خارج صادر کنیم و از این طریق در آمد ارزی کسب کنیم.^{۵۹}

در صنعت جهانگردی ما بجای صادرات کالاهای غیر نفتی واردات توریست انجام می دهیم و ارزی را که می خواهیم بابت کالاها بدست بیاوریم در داخل کشور از طریق خدمات و سرویسهای جهانگردی و انجام امور دیگر بدست می آوریم و بدین ترتیب است که به این جریان اقتصادی صادرات نامرئی گفته می شود.

به گفته یک کارشناس دیگر، یک جهانگرد ممکن است در روز بین ۱۲۰ تا ۲۰۰ دلار خرج کند و مدت توقف او نیز از دو روز به یک تا دو هفته افزایش یابد. این در صورتی است که امکانات لازم برای توقف ساختن او در کشور

⁵⁶- rifking carole- 1981 tourism and communities- processes, problem and solutions livability digest P. 46

⁵⁷- کتاب آمار جهانگردی (WTO) ۱۹۹۲ بنیاد مستضعفان و جانبازان، سازمان سیاحتی و مرکز تفریحی سال ۱۳۷۲ ص. ۱۸

⁵⁸- Jafari- Jafari- touris models: the socioclfaral aspect- university of Wisconsin- stout, menomie Wisconsin 53571, USA, P 155

⁵⁹- خلاصه مقالات برگزیده سمینار ایرانگردی، جهانگردی توسعه، مهرماه ۱۳۷۲. ص ۲۸

فراهم شده باشد. ولی اگر تسهیلات و امکانات جهانگردی در کشور فراهم نباشد، مدت توقف جهانگرد بسیار کوتاه بوده است و هزینه روزانه او از ۲۰ دلار تجاوز نخواهد کرد.^{۶۰}

در سراسر جهان، بزرگترین خریداران صنایع دستی توریستها هستند، اگر کلاه حصیری، صنایع چوبی، و مرباهای گوناگون شهرهای شمالی را به دیگر شهرهای ایران ببریم، خریدار چندانی نخواهد داشت. ولی کمتر توریستی به شمال کشور می رود بی آنکه شماری از این کالاها را با خود به شهرش نبرد. صنایع دستی و بومی اصفهان نیز غالباً همین حالت را دارند.

پرداختهایی که توریستهای خارجی برای خریداری کالاها و خدمات انجام می دهند حتی بیش از پرداختهای توریستهای داخلی سودمند است.^{۶۱}

نخست: اینکه تراز پرداختهای بازرگانی را بهبود می بخشد.

دوم: منابع ارزی این کشورها را برای خریدهای برون نرزی افزایش می دهد.

سوم: بازرگانی درون مرزی را رونق می دهد.

چهارم: تقاضا برای کالاها و خدمات ویژه ای را افزایش می دهد.

پنجم: از آنجائیکه ارمغان هائی که توریستها خریداری می کنند بیشتر از کالاهای بومی و کالاهای دستی هر کشور، و هر شهری می باشد، گسترش جهانگردی توان شگفت آوری در شکوفا سازی بخش صنایع دستی و ایجاد اشتغال در این بخش دارد.

ج: صنعت توریسم به عنوان منبع در آمد ملی:

بسیاری از کشورهای پیشرفته صنعتی و حتی کشورهای جهان سوم، از طریق صنعت توریسم درآمدهای کلانی بدست می آورند، اسپانیا، ایتالیا، فرانسه، انگلیس، مصر و بسیاری از دیگر کشورهای جهان بخش مهمی از درآمد ملی خود را از صنعت توریسم بدست می آورند.

به عنوان مثال در سال ۱۹۹۰ اسپانیا ۱۸۵۹۳ میلیارد دلار، ایتالیا ۱۹۷۳۸ میلیارد دلار و فرانسه ۲۰۱۸۷ میلیارد دلار از صنعت توریسم در آمد داشته اند.^{۶۲}

روز به روز در آمد این دولتها از محل این صنعت افزونتر شده، و حتی برای اسپانیا و ایتالیا و برخی دیگر از کشورها به عنوان یکی از منابع اصلی در آمد ملی ارزیابی می شود.

در چنین شرایطی، نقش کشور ما به عنوان یکی از کهن ترین مراکز توریستی جهان ایجاب می کند، دروازه های خود رت به روی توریستهای در نظر گرفته شده خویش که همواره کمک به در آمد ملی کشور جمهوری اسلامی ایران بوده باز کند و در جهت رشد و شکوفائی اقتصاد کشورمان موثر واقع شود.

امید است، صنعت جهانگردی ایران، آنچنان متحول شود که درآمدهای ارزی ناشی از آن در صدر جدول درآمدهای ارزی کشور قرار گیرد.

^{۶۰} همان منبع ص ۲۹

^{۶۱} - نشریه دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه اصفهان - اهمیت حمل و نقل از دیدگاه توریسم، عبدالحسین ساسان، ص ۶۸

^{۶۲} - سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی « کتاب آمار جهانگردی (WTO) ۱۹۹۱ آمار ورودی جهانگردان ۱۰ کشور برجسته » ص ۱۲

چ: نقش جهانگردی به عنوان در آمد دولت:

کشورهای صنعتی در بخش جهانگردی و توسعه سرمایه گذاریهای عظیمی را به راه انداخته اند و با احداث شرکتهای عظیم در بخش جهانگردی، استحکام و اعتبار این بخش را باعث شده اند سرمایه گذاری در صنعت توریسم بر خلاف صنایع دیگر، که یکی دو سال بعد پاسخ می دهد، خیلی زود به بهره دهی می رسد. به خصوص اگر بنا به دلایلی شرکتهای بزرگ صنعتی دچار نوسانات داخلی و خارجی گردد. شرکتهای سهامی صنعت توریسم همچنان پا بر جا می ماند، در کشورهای صنعتی از جمله، شرکتهای غول آسای بخش صنعت توریسم می توان هالیدی این، هیلتون، هوارد، جانسون، دیسنیو، مریلند را نام برد.^{۶۳}

"بررسی صنعت توریسم و اثرات فرهنگی و اجتماعی آن"

اگر چه توسعه صنعت توریسم ممکن است ابزاری جهت ترویج صلح و تفاهم در بین ملل و دوستی در بین اقوام مختلف به نظر آید، اما بعضی از محافل بین المللی با نگرانی شدید به رشد و توسعه آن می نگرند.

"بسیاری از مردم احساس می کنند که قرار گرفتن مردم بومی در سر راه خیل بازدید کنندگان قطعاً "نگرشها و باورهای عمومی را تغییر می دهد، جهانگردی افکار را دگرگون می کند و مفاهیم جدیدی راجع به اشتغال و کار، پول و مناسبات انسانی نشر می دهد، روابطی را که موجب استحکام پیوند مردم با مذهب و اخلاق می شود، تباہ می کند."^{۶۴}

"گروهی دیگر معتقدند که جهانگردی به صورت عاملی موثر در فرهنگ پذیری به نكوهیده ترین معنی کلمه است و حتی به آن عنوان وسیله انحطاط اخلاقی می نگرند."^{۶۵}

بنابراین در بررسی جهانگردی نبایستی جنبه های اجتماعی و فرهنگی جهانگردی را نادیده بگیریم .

"توریسم از دید جامعه شناختی و روانشناسی اجتماعی سبب رشد شخصیت و شکوفائی استعدادها و ارتقاء سطح دانش و معرفت افراد می گردد و انسانها را یاری می دهد تا با شناخت تنوع فرهنگها، ارزشها، و سنن ملی اقوام گوناگون، بر خود محوری فائق آیند و در جهت وحدت خاندان انسانی گام بردارند و از یکدیگر بیاموزند."^{۶۶}

این نکته همواره نبایستی، در هر تحقیق که در رابطه با توریسم و صنعت جهانگردی است، مورد غفلت قرار گیرد.

از دیدگاه اجتماعی فصنت توریسم مایه والائی انسان بشمار می رود، جهانگردی و جهاندیدگی انسان را آزموده، پخته و کار آمد می سازد.

به قول شاعر بزرگ و شهیر ایرانی شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی "بسیار سفر باید تا پخته شود خامی.

⁶³- Chung- tong- 1982- tourism and socioeconomic Development. Asia and pacific special Issue: Annals of tourism research P. 9

⁶⁴- لودیا- عبدالوهاب- جهانگردی و سنت های فرهنگی - مجله پیام یونسکو خرداد سال ۱۳۶۷ ص ۶

⁶⁵- همان منبع

⁶⁶- اطلاعات سیاسی، اقتصادی (مقدمه ای بر برنامه ریزی جهانگردی، پرویز پوریا شماره ۴۶-۴۵، صفحه ۷۰

قرآن کریم برای آنکه بینش و آگاهی مردم بالا و قوانین تکوین حاکم بر سرنوشت ملت‌ها و جامعه، که بخش بزرگی از سنت الله است، به خوبی در یافته شود مردم را به سیر و سیاحت و گردش فرا می خواند.

اثرات اجتماعی و فرهنگی صنعت توریسم را می توان در چند جمله خلاصه کرد:

۱- توسعه روابط فکری، فرهنگی، هنری، اجتماعی بین افراد کشورهای صادر کننده توریست و افراد پذیرای توریست.

۲- گسترش مبادلات و همکاری‌های بین المللی و تقویت همبستگی میان مسلمانان جهان به منظور زمینه سازی برای صدور انقلاب اسلامی و توسعه تفاهم و انتقال نکات مثبت و سازنده سایر فرهنگها به مردم.

۳- شناخت مردم از فرهنگ و تمدن کشورهای دیگر.

در بررسی صنعت جهانگردی و اثرات فرهنگی و اجتماعی آن دانشمندان علوم اجتماعی و جامعه شناسان و کارشناسان دست به ارائه نظریات گوناگون و مختلفی نسبت به صنعت توریسم زده اند و با تحقیقات جامع خودشان به بررسی این نظریه ها پرداخته اند.

از جمله نظریات چند نفر از کارشناسان خبره در زیر بررسی می گردد:

"به قول یک کارشناس "فرهنگ در حیات خلوط" جامعه ها از زاینده گی باز می ماند و اگر فرهنگی از زاینده گی بازماند، دیگر فرهنگ نیست. به قول همین کارشناس هر فرهنگی در برخورد با دیگر فرهنگها، توائیهای خود را ارزیابی می کند و برای ارزیابی کردن فرهنگها بهترین راه "سیر و سیاحت و صنعت جهانگردی است"^{۶۷}.

"کارشناسان دیگر بر این اعتقاد است که برای برخورد جدی با "تهاجم فرهنگی" و برایت باور ساختن هر چه بیشتر باورها و اعتقادات فرهنگی جامعه مان، یکی از راههای موثر می تواند توسعه صنعت جهانگردی باشد"^{۶۸}.

"جهانگردی یکی از فرآیندهای مهم عصر ارتباطات محسوب می شود. در ارتباط با این مساله دکتر علی سمیعی استاد دانشگاه تهران می گوید: با توجه به این که نقش جهانگردی در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل بررسی است بنا براین نقش عامل آموزش و تحصیلات آکادمیک در آن بسیار بارز است."

همچنین دکتر سمیعی معتقد است نقش توریسم در رابطه با در آمد ملی، توسعه اوقات فراغت و رشد و شکوفائی استعدادها در زمینه فعالیت های گوناگون کاملا "بارز است. وی معتقد است: در عصر ارتباطات "توریسم جایگاه خودش را دارد و توجه به امر توریسم و توسعه جهانگردی برای شکوفائی و معرفی فرهنگ پیشرفته اسلامی و ملی و جاذبه های گسترده طبیعی و فرهنگی کشور ما امری ضروری است.

"دکتر حسین باهر استاد دانشگاه در زمینه تاثیرات توریسم بر مسائل اجتماعی معتقد است همانگونه که می دانید رشد در قانون اساسی کشور ما به عنوان هدف مطرح است. بنابر این قوانین حکومت اسلامی و با توجه به اهدافی که از قرآن اخذ شده است ما این وظیفه را داریم که تحولاتی را در انسانها بوجود بیاوریم این تحول از طریق ابعاد گوناگون رشد میسر است"^{۶۹}.

⁶⁷- Nunez, Theron A, 197 touristic studies in Anthropological perspective in Hosts and Guersts university of pennsylvania press P 216

⁶⁸- ویژه نامه ایرانگردی و جهانگردی شماره ۲ مهرماه ۱۳۷۲، تهران ص ۱۹

⁶⁹- Leneh, Edmund T, 1961- Tethinking Anthopology- London- t.e Athloe press league of nations P. 150

وی معتقد است باید رشد اجتماعی را تجربه کرده و حالتی کاربردی به آن بدهیم. از دیدگاه نظری فرضاً "ارزش تقوا را نمی شود اندازه گرفت. به هر صورت برای کاربرد کردن رشد، یکی از راهها توسعه و جهانگردی و ایرانگردی می تواند باشد در این مقوله ما می توانیم به ان رشد معنوی دست پیدا کنیم که از طریق مبادلات فرهنگی بین ما و جهانگردان برقرار می شود.

دکتر باهر نیز در ادامه تئوریکای خود معتقد است، برای صدور انقلاب اسلامی تنها راه صحیح و سالم و کم خرج توسعه توریسم است زیرا با آوردن جهانگرد به ایران ارزشهای اسلامی را به راحتی می توان برای او تبیین کرد.

"تعامل اجتماعی از طریق گسترش صنعت توریسم انجام شدنی است. مادام که ما دور خودمان بچرخیم و با دیگران ارتباط نداشته باشیم نمی توانیم به آن هدفی که در دنیا مورد نظرمان است دست پیدا کنیم."

در ویژه نامه ایرانگردی چنین آمده است: توریسم صرف نظر از مزایای اقتصادی فراوانی که می تواند نصیب ما کند، وسیله ای است که با بهره گیری از آن می توانیم به دستاوردهای فرهنگ بشری پی ببریم. در جهان امروز ساخت فرهنگ، کار همه ملتها است. بطور کلی اگر بخواهیم حتی از مزایای اقتصادی توریسم صرف نظر کنیم از مزایای سیاسی و فرهنگی آن نباید و نمی توانیم صرف نظر کنیم.^{۷۰}

بنابر این، با توجه به نظریات بالا، متوجه می شویم که توریسم مهمترین ابزار ارائه ارزشهای فرهنگی، اسلامی و انسانی ما به جهانیان است.

در واقع توریسم می تواند بستر مناسبی را برای تبادل فرهنگها و ارزشها فراهم سازد و اگر ما در این زمینه آگاهانه گام برداریم بخشی از پیامی انقلاب اسلامی به ملت‌های جهان، اعم از ملت‌های مسلمان و دیگر جویندگان حقایق معنوی از طریق توریسم انتقال خواهد یافت.

"بر اساس آمار سازمان جهانی توریسم (WTO) ۹۰٪ از مجموع جهانگردان سال ۱۹۹۲ میلادی در جهان را توریست‌های فرهنگی تشکیل داده اند."^{۷۱}

آمار نشان می دهد که ۹۰ درصد از جهانگردان صرفاً "برای آشنائی با آثار تمدن بشری، ارضای حس کنجکاوی و یا پر کردن اوقات فراغت خود مسافرت کرده اند."^{۷۲} همچنین آمار نشان می دهد که توریسم فرهنگی که از وجوه سالم توریست در جهان محسوب می شود مسئله ای تحقیق یافتنی است و ایران اسلامی با برخورداری از جاذبه های وسیع تاریخی و فرهنگی می تواند بهترین بستر برای رشد و گسترش این نوع توریسم باشد.

"تماس و برخورد دو کشور میزبان و مهمان و اثرات فرهنگی و اجتماعی آن"

توریسم بنا به طبیعت خود افراد را برای مقاصد معین به بیرون می کشاند و در وهله نخستین این عمل شامل دو دسته از مردم می شود:^{۷۳}

۱- توریست‌ها یا میهمانان

^{۷۰} - ویژه نامه ایرانگردی و جهانگردی شماره ۲- بیستم مهرماه ۱۳۷۲ ص ۱۲

^{۷۱} - همان منبع ص ۹

^{۷۲} - جزوه کلاسی دکتر نصر... پورافکاری- درس مردم شناسی (به نقل از ترنس (Trens) ص ۴۱

^{۷۳} - Jafari- Jafar- Annals of tourism- research- 1981- university of wisconsin stout . USA. P. 19

۲- افراد محل یا اهالی کشور میزبان

اما این تماس و برخورد، در خلاف این جریان شامل بازیگران و عناصر دیگر نیز می شود. کارکنان توریسم و دولت میزبان به عنوان مثال از دیگر بازیگراند.

پس بر خلاف اعتقاد عموم این تماسها و برخوردها تنها شامل مهمان و میزبان نمی گردد بلکه علاوه بر آن در گینده کاکردها و نقشهای بازیگران و عناصر دیگر هم می شود.

مهم تر از همه توریسم بخاطر این که یک پدیده اجتماعی و فرهنگی می باشد و فرهنگی می باشد فرهنگی می باشد فرهنگی می باشد فرهنگی می باشد فرهنگی می باشد که در این امر نزدیک هم می آیند، بخاطر توریسم، بایستی شناخته شود. در اینجا ما به سه گونه از فرهنگ که بخاطر توریسم با هم تماس پیدا می کنند، اشاره می کنیم.

۱- فرهنگ توریسم^{۷۴}:

فرهنگ توریسم فرهنگی است که تیپ روزمره توریستی را دارد و توریستها به روشهای خاصی که برای رعایت مقررات در کشور میزبان حاکم هست عمل نمی کنند، قانون شکن هستند، و در حالت استراحت می باشند. همه توریستها به نوبه خود کم و زیاد از این فرهنگ تبعیت می کنند که جزء فرهنگشان به حساب نمی آورند و مطابق میل و زندگی خود می خواهند در جامعه میزبان زندگی بکنند.

برای این امر بایستی ما اول خود جهانگردان را مورد مطالعه قرار دهیم و تفاوتهای فرهنگی آنان را مشخص نمئیم. و با طبع این فرهنگ دارای خصوصیات و خواسته ها و انتظارات مربوط به خودش می باشد که این امر باعث پیچیدگی موضوع می گردد و حتی ارتباطات و برخورد را در توریسم مشکل تر و سخت تر می سازد.

۲- فرهنگ میزبان^{۷۵}:

فرهنگ میزبان در کشور ایران (فرهنگ ایران) برای دستیابی به این مساله ضرورت دارد که ابتدا فرهنگ ایران یا فرهنگ میزبان را خوب مطالعه کرده تا ملاحظه شود چه بخشی یا نکاتی از فرهنگ است که اعضای آن حاضرند آن را در معرض دید توریسم قرار دهند و چه بخشی از فرهنگ و اجتماع را اعضاء آن اجتماع حاضر نیستند به توریستها نشان بدهند زیرا میزبانان هم برای خودشان یک سلسله ارزشها و خواسته های اجتماعی دارند که این امر همواره مورد توجه و عنایات و توجهات گروه تحقیقات اجتماعی و فرهنگی کشورمان قرار گرفته و همچنان یکی از مسائل مهم و قابل توجه توریسم قلمداد می گردد^{۷۶}.

۳- فرهنگ های وارداتی "فرهنگ باقی مانده"

احتمالاً تمام جنبه های فرهنگ ملل مهمان برای فرهنگ کشور میزبان به نظر نمی رسد در نتیجه میزبان مقادیری از عوامل و یا عناصر فرهنگی دیگران را خواسته و یا نا خواسته جذب می نماید که می توان آن فرهنگ ناشی از توریسم که گاه از کشور بخصوصی نیز به سرزمین میزبان منتقل می شود نامید.

⁷⁴ - Jafari- Jafar- Tourism as a factor of change- 1992- university of wiscosin stout- USA. P.45

⁷⁵ - Guest tourism

⁷⁶ - Jafari- Jafar- Tourism as a factor of change- 1992- university of wiscosin stout USA. A. 45-46

برای مثال کشورهای هستند که یک یا چند کشور بخصوص که شاید تشابه های فرهنگی زیادی نیز در بین آنها به چشم می خورد میزبانی می نمایند. و در نتیجه آن مقدار اختلاف فرهنگی چه مثبت و چه منفی رفته رفته در کشور میزبان جای پائی برای خود می یابد و یا می توان گفت با فرهنگ میزبان عجین می شود. بدیعی است فرهنگ و اثراتی از نوع منفی در فرهنگ میزبان اثرات سوء و نا بسامانیهای اجتماعی در پی خواهد داشت که بعضاً بسیار خطرناک، هرج و مرج افرین و بهم زننده نظم اجتماعی خواهد گردید. در آخر پژوهشگر به مسائل مهم و قابل توجه توریسم، که از چندین منبع نشات گرفته، پرداخته و عنوان می نماید که درک و فهم نظر جهانگردان نسبت به میزبانان و بالعکس چگونه می باشد. انتظارات میهمانان و میزبانان از همدیگر چگونه و تا چه حدی است.

آیا فرهنگ میهمان می تواند در مسیر هدفهای احتمالی استعماری و یا استثماری دیگران باشد. در این مورد باید روابط بین میزبانان با یکدیگر و میهمانان با یکدیگر را نیز از نظر دور نداشت تا تفاوت هائی که امکان دارد سبب اختلافات چشم گیر و یا بر هم زننده نظم موجود باشد مشخص گردد.

برای بر طرف ساختن این اختلافات و در جهت بهسازی ملاقاتهای ارزشمند چه باید کرد که هم برای میزبان و هم برای میهمان، متقابلاً منافی در برداشته باشد. چگونه می توان احترام دو جانبه بین میهمان و میزبان را به نحو احسن حفظ کرد. آیا تمامی جهانگردان با فرهنگ های مختلف خود نیز خیر خواه و دلسوز و مهربان هستند. آیا بعضی از آنان دارای برتریهای فرهنگی می باشند.

برای اطلاع یافتن و آگاهی از فرهنگ میزبان به چه چیزی احتیاج است^{۷۷}؟ پژوهشگر سعی نموده که برای پاسخ به این سئوالات، با استفاده از پرسشنامه طرح شده نظرات توریستها و اهالی محل را مورد سنجش قرار داده که امید است نتیجه آن گامی در جهت توسعه صنعت توریسم باشد.

منابع فارسی

- ۱- اخبار توریستی- سیر و سیاحت، دوشنبه ۲۶ مهرماه شماره ۵۴.
- ۲- اطلاعات سیاسی، اقتصادی (مقدمه ای بر برنامه ریزی جهانگردی، پرویز پوریا شماره ۴۶-۴۵.
- ۳- پایان نامه، جغرافیای توریستی اصفهان- حسین معتمدی- دانشکده ادبیات- گروه جغرافیا.
- ۴- پایان نامه، نظریات سیاحت و جغرافیدانان درباره ایران از ادوار قدیم تا امروز- خردادماه ۱۳۴۹-
- ۵- پرویز، ورجاوند- ایرانی، سیر و سیاحت، چاپ تهران سال ۱۳۵۱.
- ۶- خلاصه مقالات برگزیده سمینار ایرانگردی، جهانگردی توسعه، مهرماه ۱۳۷۲.
- ۷- راهنمای سیاحتی ایران، انتشار دفتر ایران گردی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. شکوه السادات سیدین- کتابخانه مرکزی اصفهان.

۸- سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی «کتاب آمار جهانگردی ۱۹۹۱ (WTO) آمار ورودی جهانگردان ۱۰ کشور

برجسته».

۹- صنعت حمل و نقل، گزارش اصلی، جهانگردی ایران متروک از هر دو سو- شماره ۶۳- دی ماه ۱۳۶۶.

⁷⁷- Jafari- Jafar- Toward a framework for tourism. Education problem and prospect. University. Wisconsin- stout USA. P:20

- ۱۰- کتاب آمار جهانگردی ۱۹۹۲ (WTO) بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی سال ۱۳۷۱.
- ۱۱- کتاب جهانگردی (WTO) ۱۹۹۲ بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی- سازمان سیاحتی و مراکز تفریحی سال ۱۳۷۱.
- ۱۲- کتاب آمار جهانگردی (Wro) ۱۹۹۲ بنیاد مستضعفان و جانبازان، سازمان سیاحتی و مرکز تفریحی سال ۱۳۷۲.
- ۱۳- لودیبا- عبدالوهاب- جهانگردی و سنت‌های فرهنگی- مجله پیام یونسکو خرداد سال ۱۳۶۷.
- ۱۷- مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی جهانگردی، نوشته پیروز پوریا.
- ۱۴- معاونت سیاحتی و زیارتی- مرکز مطالعات ایرانگردی و جهانگردی سال ۱۳۷۰.
- ۱۵- مجله سیاسی، اقتصادی- نگاهی به پیشینه سیر و سیاحت در جهان شماره ۱۰۲، بهمن‌ماه ۱۳۶۵.
- ۱۶- مجله صنعت حمل و نقل- سیر و سیاحت شماره ۶۳ سال ۱۳۶۶.
- ۱۷- نشریه دانشکده علوم اداری و اقتصاد- اهمیت حمل و نقل از دیدگاه توریسم- عبدالحسین ساسان.
- ۱۸- نشریه دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه اصفهان- اهمیت حمل و نقل از دیدگاه توریسم، عبدالحسین ساسان.
- ۱۹- ویژه‌نامه ایرانگردی و جهانگردی توسعه، بیست و هفتم مهرماه ۱۳۷۲ شماره ۳.
- ۲۰- ویژه‌نامه ایرانگردی و جهانگردی توسعه، بیست و هفتم مهرماه ۱۳۷۲ شماره ۳.
- ۲۱- ویژه‌نامه ایرانگردی و جهانگردی شماره ۲ مهرماه ۱۳۷۲، تهران.
- ۲۲- ویژه‌نامه ایرانگردی و جهانگردی شماره ۲- بیستم مهرماه ۱۳۷۲.
- ۲۳- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی- معاونت سیاحتی و زیارتی- مرکز تحقیقات و مطالعات ایرانگردی و جهانگردی- اردیبهشت‌ماه ۱۳۷۰.
- منابع انگلیسی

- 1- Apter, Howard- Counting the (social) Cost of Tourism-art- (24-30)
- 2- Chung- tong- 1982- tourism and socioeconomic Development. Asia and pacific special Issue: Annals of tourism research.
- 3- Dean mac Cannel 1989 somiotics of tourism. Special Issue: Annals of tourism Research 16.
- 4- Erik- Cohen 1979 sociology of tourism special Issue Annals of tourism Research 6 (1 and e).

- 5- Fraces. Brown and Jafar Jafari: 1990 (for the coming) Tourism and culture tourism management volume 11 No.1 Bystranowski Julian.
- 6- Francois, lanfant, 1980 introduction tourism in the process fo internationalization international social sience journal 32(1).
- 7- Foster- ceorge. 1962. Traditional cultures and the Unpuct of Technological cahbe countries masters theris-corneli university.
- 8- International Union of offial Tra vel Organization
- 9- Jafar Jafari 1990 Research and scholar ship: the Basis of Tourism Education- Journal of tourism studies.
- 10- Jafari- Jafar- Annals of tourism- research- 1981- university of wisconsin stout . USA.
- 11- Jafari- Jafar a sociocultural sociocultral study of tourism as a factor of change¹- Jafar- Jafari- role of tourismor socio-economic- transformation of Developing new York-Harper and Row.
- 12- Jafari- Jafari- touris models: the socioclfaral aspect- university of Wisconsin- stout, menomie Wisconsin 53571, USA.
- 13- John. Jakle. 1986 the tourist. Travel in Twentieth- Century north
- 14- Jules- Rosette- Benntta- 1984 the massages of tourist Art- an African semlotic in comparative perspective New York- Plenum press.
- 15- Leneh, Edmund T, 1961- Tethinking Anthopology- London- t.e Athloe press league of nations
- 16- Nunez, Theron A, 197 touristicstudies in Anthropological perspective in Hosts and Guersts university of pennsylvania press.
- 17- Norwell. Harrington- 1974 the legacy of Caribbean History and tourism annals of tourism Research 11 (4).
- 18- Peter- garry- 1970 International travel international trade Lexington M.A: DC Heath and Company.

19- Redfoot, Donald, 1984 Touristic authenticity touristic anyst and modern reality quantitative sociology 7.

20- Rifking carole- 1981 tourism and communities- processes, problem and solutions livability digest.

21- Somerset 1989- Travel industry world year book, thebig picture, 1989 volume 33 New York child & waters Inc.

22- W to- annual Annual yearbook of torism statistics Madrid- world tourism organization 1991 General Assembly Rables: W to newe.

23- Williams, Peter 1991 tourism technology and the Enviroment Annals of Tourism research 18 (2).

Wto. Annual Annual year book of tourism -24- World tourism Organization 14 statistics Madrid world tourism organization 1991 General Assembly Round Rables

Archive of SID